

Ігор ГИРИЧ
**В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ:
ХЛІБОРОБ І ЖОВНІР**

**Гирич І.
В'ячеслав Липинський: хлібороб
і жовнір (Співвідношення демократичного і
консервативного в його історіософії). –
К., 2019. – 310 с.**

Автор рецензованої книги Ігор Гирич добре знайний не тільки у середовищі його колег-істориків, але й широким колам зацікавленої рідним минулим української громадськості. Як один із небагатьох публічних українських інтелектуалів, він доволі часто виступає запрошеним експертом на численних теле- та радіоефірах. Така популярність київського вченого пояснюється як різноплановістю його зацікавлень (українська суспільно-політична думка та історіографія, історична дидактика, киевознавство тощо), так і глибоким знанням та оригінальним тлумаченням подій і явищ інтелектуальної історії України ХІХ–ХХ ст. Вагоме місце у творчому доробку І.Гирича посідає липинськознавство: його численні критичні тексти, джерельні публікації, аналітичні та синтетичні розвідки є важливою складовою сучасних студій про визначного ідеолога українського консерватизму.

Утім більшість згаданих текстів побачили світ наприкінці минулого століття в низькоакладових виданнях, що давно малодоступні навіть для дослідників. Тож неодноразово ми – колеги та приятелі автора – звертали його увагу на потребу повного видання липинськознавчих текстів, як він це кілька років тому зробив зі своїми студіями про М.Грушевського. Реалізувати ці плани уможливила «Програма розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень». Утім, на відміну від згадуваної збірки текстів про М.Грушевського, цього разу І.Гирич цілком виправдано вирішив не просто зібрати та систематизувати за тематичними рубриками власні публікації, а творчо переосмислити і допрацювати свій липинськознавчий доробок, виклавши його у вигляді монографічного дослідження. У підсумку, читач отримав якісну новітню спробу інтелектуальної біографії В'ячеслава Липинського, котрій автор дав цікаву назву, що відсилає нас до однієї із малознаних самохарактеристик героя дослідження.

Відкриває книгу розлога передмова, в якій І.Гирич порушує декілька важливих проблем. Насамперед він переконливо доводить актуальність творчої спадщини героя його дослідження для українського сьогодення. Не без певної ідеалізації В.Липинського, автор акцентує на альтруїзмі історика, його сміливості йти проти освячених традицією переконань, принциповості та безкомпромісності в обстоюванні українських державницьких інтересів, чого виразно бракувало як більшості тогочасних політиків, так і нашим сучасникам, котрим поталанило опинитися біля державного керма. Далі автор наводить стислий, але місткий огляд липинськiани, виправдано зосередившись на монографічних опрацюваннях останніх десятиліть та оминувши численні тексти причинкового характеру. Відзначаючи повноту історіографічного огляду, закинемо авторові надмірну скромність – цілковите мовчання стосовно власного історіографічного доробку, що робить змальовану ним картину сучасної липинськiани далеко не повною. Наприкінці вступу І.Гирич

окреслив поставлене перед собою завдання – діалектично поєднати фактографічну та інтерпретаційну компоненти при реконструкції інтелектуальної біографії В.Липинського з акцентом на її довоєнну складову. Водночас важко погодитися з авторським запевненням, що рецензована книга має «науково-популярний характер» (с.18). На наше переконання, як спробуємо це показати нижче, обрані І.Гиричем сюжети вимагають від читача доброї орієнтації у суспільно-політичному та історіографічному контекстах доби В.Липинського.

Першу частину монографії – «Республіканський консерватор: В.Липинський до Української революції 1917–1921 рр.» – присвячено розлогій проблематиці становлення ключових засад суспільної ідеології й історіософії засновника державницької школи. Насамперед автор змальовує біографічну канву дореволюційного періоду життя героя його студії, цілком слушно фокусуючись на малознаних проблемах. Таким чином, читач дізнається про роки навчання В.Липинського в Україні та за кордоном, появу й ускладнення проблем зі здоров'ям, початки громадської активності, особливості просвітянської праці, хліборобські будні на хуторі Русалівські Чагарі тощо. Особливою докладністю позначено з'ясування участі початкуючого історика у справі видання «Історії України-Русі» М.Аркаса та підготовки праці «Шляхта на Україні» – це ті проблеми, що їх усебічне обговорення автор значною мірою започаткував у сучасній історіографії.

Далі І.Гирич реконструює важливу проблему «В'ячеслав Липинський – публіцист», здійснюючи це крізь призму низки ключових сюжетів: складних взаємин інтелектуала зі знаковими діячами наддніпрянського суспільного руху (С.Єфремовим та Б.Ярошевським), співпраці з часописами «Рада» і «Przegląd Krajowy». Зрештою І.Гирич звертається до суто інтелектуальної складової досліджуваного періоду, оповідаючи про генезу ідеї і труднощі з реалізацією проекту «Z dziejów Ukrainy». Завершують першу частину книги цікаві авторські спостереження стосовно нереалізованих творчих планів В.Липинського, а також його рукописних праць, що перебували на тих чи інших етапах підготовки, але так і не були видані й загубилися в роки революційних потрясінь, вважаючись наразі втраченими.

Що важливо, вищезгаданий широкий спектр проблем автор реконструює у широкому суспільно-політичному й історіографічному контекстах знакового для становлення модерного українства періоду останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Це робить переконливою відтворену ним генезу особистісного становлення В.Липинського від київського гімназиста, котрий шукає своє «я», і до впевненого у правоті власних ідей «релігійного місіонера української ідеї» (с.34). Ще однією важливою рисою розділу видається вдале намагання дослідника якомога докладніше простежити рецепцію інтелектуальних новацій свого героя та показати його щоденність, не завжди привабливу, що сприятиме розбронзовуванню одного зі знакових українських інтелектуалів, його наближенню до читача. Водночас І.Гирич не зміг не потрапити під вплив потужної інтелектуальної харизми В.Липинського, дещо переоцінюючи, на нашу думку, тогочасну резонансність його ідей. Так, недостатньо обґрунтованою для нас є теза, що дослідження «Z dziejów Ukrainy» «відразу ставить його (тобто В.Липинського – *В.Т.*) у ряд найвидатніших істориків України» (с.40). Ані згадана рецепція цієї праці, ані тогочасні дискусії у середовищі українських дослідників минулого не узасаднюють цього твердження.

Другу частину монографії відведено всебічній реконструкції політичного та ідеологічного тла діяльності В.Липинського наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У цьому розділі І.Гирич поставив перед собою амбітні завдання з'ясувати, «чи був В'ячеслав Казимирович у цей період стопроцентним консерватором і прихильником

монархічної влади, чи став він таким уже з початком Української революції, 1917 р.; як співвідносилися в суспільній ідеології В.Липинського консервативне мислення і демократична практика» (с.98). Як відомо, у липинськознавстві тривалий час точиться дискусія з цього приводу. Обстоюючи власне бачення, автор знову обрав сюжетний підхід при з'ясуванні цієї важливої проблеми, відтворивши взаємини свого героя з представниками провідних напрямків тогочасного українського та польського політикуму (українські та польські націонал-демократи, соціал-демократи, радикали, консерватори тощо). Таким чином, читач отримав надзвичайно насичені фактажем та оригінальними спостереженнями нариси, в яких реконструйовано генезу спілкування В.Липинського з М.Грушевським, А.Жуком, С.Чикаленком та ін. Підсумовуючи свої розважання, І.Гирич переконливо доводить, що до вибуху Української революції В.Липинський свідомо пов'язував себе з демократичним рухом, оскільки це органічно впливало з логіки громадсько-політичного життя Наддніпрянщини.

Згадані сюжети автор звично для себе розглядає у широкому історіографічному контексті досліджуваної доби, слухно наголошуючи на зростаючих симпатіях свого героя до неоромантичної ідеології, котра поступово завойовувала серця інтелектуалів з обширу Центрально-Східної Європи. Важливими є й вдалі намагання І.Гирича показати В.Липинського очима сучасників, з'ясувати особливості рецепції його громадського служіння в польському та українському середовищах. Для нас у цій частині праці більшої аргументації потребує авторова теза, що М.Грушевський, за визначенням В.Липинського, був «продуцентом», адже нібито на початку ХХ ст. «займався підприємницькою діяльністю» (с.105). Нам такі факти з біографії автора «Історії України-Руси» невідомі.

Третій розділ рецензованої книги присвячено аналізу суспільно-політичних поглядів В.Липинського в 1908–1917 рр. відповідно до головніших структурних елементів його філософії українського суспільства. У цій частині І.Гирич зосередився на наступних сюжетних лініях: проблема кореляції консервативного демократизму та правого народництва в політичних побудовах В.Липинського, співвідношення класового й національного у його теорії, присутність народницьких ідей у дискурсі вченого, бачення ним шляхів вирішення польського питання в Україні тощо. Окремо дослідник зосередився на з'ясуванні категоріального апарату державницької історіософії, аналізуючи специфіку змістового наповнення й артикуляції понять «нація», «територіалізм», «самостійність» у дореволюційний час. Уповні виправдано автор чи не найбільшу увагу присвятив з'ясуванню особливостей конструювання В.Липинським ключового концепту «українська шляхта» та тих інтерпретаційних метаморфоз, що їх він зазнав упродовж 1900–1920-х рр. Висвітлюючи згадані питання, як і в попередніх частинах книги, І.Гирич демонструє чудову орієнтацію у широкому контексті ідеологічних дискусій на теренах Центрально-Східної Європи.

На особливу згадку заслуговує переконлива спроба автора показати державницьку та народницьку історіософії не конфліктно – крізь узвичаєну призму ідейного протистояння творців, як це зазвичай робилося впродовж цілого ХХ ст., а компліментарно, коли конструкції В.Липинського розглядаються як важливе доповнення традиційної схеми української історії М.Грушевського (с.175). Важливим є також рецептивний підхід при викладі порушених проблем: залучаючи різнопланові джерела, І.Гирич відтворює суспільний розголос історіософських пропозицій свого героя, доречно вказуючи на їхню актуальність як для польсько-українських і російсько-українських відносин першої половини ХХ ст., так і для сучасного

українства. Серед дрібних недоглядів цієї частини книги відношуємо фактологічну помилку – у XIX ст. існувало не Познанське воєводство (с.166), а Велике князівство Познанське.

Останні дві частини книги відведено під аналіз різнопланової проблематики життя, суспільно-політичної і творчої діяльності В.Липинського в роки Української революції та міжвоєнний час. Подібно до того, як це було в першому розділі, І.Гирич насамперед знайомить читача з біографічною канвою останнього періоду життя героя його дослідження: із доречною стислістю наведено ключові події полтавського, віденського та берлінського етапів біографії видатного мислителя; окрему увагу відведено сповненим самовідданої творчої праці рокам життя в Бадегу поблизу Граца. При цьому особливо докладно реконструйовано період дипломатичної роботи В.Липинського: ми дізнаємося про кадровий склад очолюваного ним посольства та його піклування про репутацію своїх підлеглих, заходи довкола ратифікації відомої таємної статті Берестейського договору, позицію у справі Холмщини, намагання затримати галицьких вояків на території Української Держави, пошуки непростого компромісу з провідниками «білої» Росії тощо. Правдивою окрасою цієї частини стали майстерно реконструйовані автором тогочасні взаємини героя книги з П.Скоропадським і гетьманським оточенням у Ванзее, Д.Дорошенком, М.Грушевським, С.Томашівським, Д.Донцовим, Вільгельмом Габсбургом (Василем Вишиваним) та ін.

Інший вагомий сюжет четвертого розділу зосереджений на всебічному аналізі твору, котрий розпочав державницьку історіографію – «Україна на переломі». Виправдано уникаючи розлогого реферування змісту праці, І.Гирич, слідом за Л.Біласом, концептуалізував п'ять проблем, які в українській історіографії В.Липинський уперше потрактував по-новому. У цьому контексті цікаві чергові вдалі спроби сучасного історика деконструювати пануючі й надалі історіографічні стереотипи та показати спільність державницьких інтенцій інтелектуалів-республіканців і прибічників гетьманської історіософії. Тут І.Гирич вповні аргументовано відношує співіснування в той час двох версій українського державництва в історіографії, політичній думці: консервативної (гетьманської) та демократичної (республіканської).

Не менш важливі спостереження дослідника над проблемою джерел інтелектуального натхнення автора «України на переломі», як також і його реконструкція насправду широкої рецепції цієї праці у середовищі українських інтелектуалів в еміграції, на Галичині та на окупованій більшовицькою Росією Наддніпрянщині. У підсумку, І.Гирич робить переконливий висновок про тогочасну моду на ідеї В.Липинського. Водночас іноді таке щире захоплення автор невиправдано екстраполює на попередній довоєнний період. Так, більшої обґрунтованості, на наше переконання, вимагає твердження, що «І.Крип'якевич перебував під сильним впливом В.Липинського ще перед 1914 р.» (с.188), адже відомі нам історіографічні, епістолярні та мемуарні джерела цього ніяк не підтверджують. Також недостатньо переконливою для нас, без проведення спеціального історіографічного дослідження, звучить теза про те, що «писання не демократа М.Грушевського, а консерватора В.Липинського справляли на інтелектуалів більший вплив» (с.234).

Зрештою останню, п'яту, частину книги відведено всебічному з'ясуванню ідеології, суспільних концептів і месиджів найвідомішого твору В.Липинського «Листи до братів-хліборобів». І.Гирич знайомить читача з біографічною канвою та ідейним контекстом появи цієї знакової для української історіософії праці, особливостями її академічної та суспільної рецепції. Далі йде цікавий аналіз архітектонічних,

стильових і дискурсивних особливостей тексту, що дозволює автору зробити переконливий висновок – «книга В.Липинського за викладом матеріалу, своїми дидактичними засобами і формою нагадує твір Святого Письма» (с.271). Не менш оригінальною є наведена інтерпретація основних суспільних месиджів «Листів...», які В.Липинський, на переконання автора, транслював із принциповою безкомпромісністю до альтернативних суспільствознавчих теорій. Розкриваючи ідейне розмаїття праці, І.Гирич фокусується на порушених у ній найголовніших проблемах: феномені національної державності, особливостях українського монархізму, пошуку ідеальної системи суспільних відносин, осмисленні місця церкви у громадському житті тощо. Підсумовуючи свій аналіз, автор уповні переконливо, спираючись на висновки І.Лисяка-Рудницького, обґрунтовує непроминальну актуальність «Листів...» для українства не лише ХХ ст., але й нашого часу. При цьому, що важливо, згадано також і ті думки В.Липинського, котрі втратили актуальність з огляду на без малого сто років, що віддаляють нас від появи книги.

Відзначаючи влучність більшості наведених у цій частині спостережень, зазначимо, що деяким спрощенням тогочасної історіографічної ситуації для нас стала авторова теза, що «учні М.Грушевського виявилися більш схильними до сприймання концепції В.Липинського, ніж до праць і думок свого вчителя» (с.268). Наскільки ми орієнтуємося у проблемі, знакові представники львівської школи українознавців, котрі не були безпосередньо занурені в політичний конфлікт з учителем (насамперед М.Кордуба, В.Гарасимчук, І.Крип'якевич), сприймали концепції двох провідних істориків так, як це пропонує робити й сам І.Гирич, тобто не конфліктно, а компліментарно – як взаємодоповнювані історіософські оптики.

У післямові І.Гирич продовжив свої розважання на тему актуальності спадщини В.Липинського як інтелектуала та громадського активіста, але вже в розрізі всієї порушеної у книзі проблематики. Із позиції власних історіософських переконань автор аргументовано показує, що попри деякі зрозумілі архаїчні риси спадщини видатного мислителя, ми й надалі можемо, і навіть повинні плекати такі його світоглядні настанови, як ідеалізм у ставленні до власної держави, максималізм у вимогах до представників політичного проводу, шанобливе осмислення свого минулого та розуміння пріоритетності розбудови української політичної нації. Саме врахування цих «уроків» В.Липинського, слушно наголошує І.Гирич, дасть шанси Україні гідно перетривати наше тривожне сьогодення.

Насамкінець відзначимо, що у своєму огляді ми далеко не вичерпали порушені в рецензованій монографії проблеми. Вона значно багатша на актуалізовану проблематику, глибокі спостереження й цікаві, а подеколи неочікувані висновки, викладені інтелектуально вишуканим стилем автора. Тому маємо надію, що наш огляд стане поштовхом для дослідників української історичної та суспільно-політичної думки безпосередньо ознайомитися з книгою І.Гирича, котра вже стала помітним явищем липинськїани останніх десятиліть.

Віталій Тельвак

доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін,
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка
(Дрогобич, Україна), telvak1@yahoo.com